

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Jedno dítě a dvě rodiny - inovativní přístup k řešení situace dítěte mimo péči rodičů

KONTAKTNÍ RODINA

- neformální podpora dětí v rodinách se sociální/zdravotním znevýhodněním

Projekt realizovaný v rámci Operačního programu Zaměstnanost Evropského sociálního fondu

Číslo výzvy: 03_17_076

Název výzvy: Podpora inovativních služeb pro ohrožené děti a rodiny

Registrační číslo: CZ.03.2.X/0.0/0.0/17_076/0011445

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Autor: PhDr. Eva Rotreklová
Odborná spolupráce: Mgr. Gabriela Lockerová
Odborný konzultant: Jitka Pallas
Evaluace: PhDr., Bc. Miloslav Macela

TRIADA 2020 - 2022

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Obsah:

Cíl, poslání kontaktní rodiny	4
Doprovázející - servisní organizace pro kontaktní rodiny	7
Rozhodnutí ke spolupráci a vyhledání vhodné kontaktní rodiny	8
Doprovázení a podpora kontaktní rodiny	12
Ukončení spolupráce rodiny s kontaktní rodinou	13
Příloha „Kontaktní rodiny ve Švédsku“	14

Cíl, poslání kontaktní rodiny

Cílem spolupráce rodiče s kontaktní rodinou je možnost rozšíření sítě neformální podpory v péči o děti sociálně znevýhodněné a pro děti ohrožené sociální izolací. Kontaktní rodina slouží jako prevence rozvoje patologických jevů v rodině a významným způsobem přispívá k udržení dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí a k naplňování jeho psychosociálních potřeb.

Kontaktní rodina může zároveň představovat i možnost odlehčovací služby pro rodiny, kde je jen jeden rodič nebo rodiče se zdravotními problémy, které omezují, případně snižují jejich rodičovské schopnosti.

Může být i účinnou pomocí po návratu dítěte z umístění v pěstounské péči na přechodnou dobu ve fázi tzv. postupného přechodu nebo návratu a udržení dosažených podmínek pro péči a výchovu dítěte.

Komentář:

Praxe institutu pěstounské péče na přechodnou dobu rozšířila možnosti pro termínované umístění dítěte a jeho návrat do péče rodičů v pěstounské péči na přechodnou dobu. V souladu se zákonem 359/99Sb., § 27a, odst. 7, písm. a) je dítě umístěno v PPPD na „dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat“ a současně ukládá soudu povinnost každé tři měsíce přezkoumat, zda důvody umístění trvají. Návrat dítěte do jeho přirozené rodiny je stále častější situací, se kterou se v praxi setkáváme, a je důležité rozšířit formy podpory, které by pomohly rodině zvládnout náročnou změnu po návratu dítěte, udržení změny a nových podmínek v rodině v dlouhodobé perspektivě. Je třeba si uvědomit, že většina těchto rodin nemá možnost pomoci a podpory v širší rodině, např. prarodiče, mnohdy chybí i fungující vztahová síť v komunitě. Proto je nutné zajistit, resp. doplnit podmínky v rodině i podporou zvenčí. Nejedná se ale o činnosti spadající do sanace rodiny, péči o domácnost a prohlubování rodičovských kompetencí.

(Podrobněji viz Doprovázení rodiny umístěného dítěte a Rodinná asistence).

Důležitým rysem kontaktní rodiny je to, že dítě tráví vymezený a dohodnutý čas v rodinném prostředí kontaktní rodiny samo nebo společně s rodičem.

Kontaktní rodina nemá za úkol učit rodiče pečovat o domácnost a zvyšovat jeho rodičovské, pečovatelské a výchovné dovednosti.

Komentář:

V českém prostředí mohou kontaktní rodiny vzdáleně připomínat tzv. hostitelské rodiny, které se objevují v praxi dětských domovů. Pro děti, zejména ve věkové kategorii od 12 do 18 let, nabízí hostitelská rodina možnosti, jak trávit volný čas nebo část víkendů mimo ústavní zařízení a zejména příležitost k rozšíření vlastní vztahové sítě, jež může přetrvávat i v době po osamostatnění, resp. v dospělosti. Hostitelská rodina však spolupracuje jen s dítětem, nikoliv s jeho rodiči.

V projektu Jedno dítě a dvě rodiny (2020-2022) jsme pro pilotní ověření, jak využít kontaktní rodiny, zvolili skupinu dětí umístěných v pěstounské péči na přechodnou dobu (příp. pěstounské péči) po jejich návratu do péče rodičů.¹

Cílová skupina

¹ TRIADA-Poradenské centrum má dlouholetou praxi v doprovázení při výkonu pěstounské péče, od roku 2012 se jednalo o téměř 200 dětí, o které pečovalo 35 rodin a jednotlivců v pěstounské péči na přechodnou dobu.

Možnosti využití kontaktních rodin:

- a) **návrat dítěte do péče rodičů z pěstounské péče na přechodnou dobu (příp. z pěstounské péče nebo ústavní výchovy),**
- b) dítě ohrožené sociální izolací, např. dítě, jehož rodič nebo rodiče mají omezené schopnosti a dovednosti v péči o dítě v důsledku nepříznivého zdravotního stavu,
- c) děti sociálně znevýhodněné, např. dítě v péči rodiče samoživitele s chybějícím zázemím širší rodiny.

V případech b) a c) by spolupráce rodičů s kontaktní rodinou mohla sloužit jako jeden z nástrojů prevence umístění dítěte mimo péči rodičů společně s využitím dalších sociálních služeb pro rodinu.

Pro pilotní ověření byla vybrána cílová skupina a) - do péče rodičů se vrací dítě po umístění v pěstounské péči na přechodnou dobu. Často jsou mezi těmito rodiči samoživitelé a rodiny, v nichž chybí fungující širší rodinné zázemí – prarodiče, příbuzní. Důvody pro dočasnou péči o dítě mimo přirozené rodinné prostředí jsou mnohdy nedostatečná péče, nadužívání alkoholu a psychotropních látek a materiální nedostatky. Návratu dítěte většinou předchází dlouhodobá léčba rodiče, práce na obnovení podmínek péče o dítě ve spolupráci s OSPOD i dalšími odbornými službami a zejména sociálně aktivizační služby.

Kontaktní rodina

Příklady kontaktní rodiny

Kontaktní rodiny lze získávat mezi těmi, kteří mají zkušenost s nějakou formou podpory dětí a jejich rodičů. V tomto případě máme na mysli zejména pěstouny na přechodnou dobu, kteří již v této činnosti nepokračují. Někteří z nich po řadu let pečovali o svěřené děti, mají vlastní rodičovské zkušenosti, našli pro sebe v této činnosti smysl a hlavně získali neocenitelnou praxi. Pro mnohé pěstouny je taková nabídka vítanou příležitostí, jak ve své činnosti pokračovat a zároveň nebýt zatížen náročnou celodenní péčí o dítě po řadu měsíců. Jednou z dalších možností může být kontaktní rodina, ve které jsou osoby, s nimiž se rodiče znají, případně s nimi mají zkušenost z jiné oblasti (např. učitelka mateřské školy).

- **pěstoun na přechodnou dobu se vztahem ke konkrétnímu dítěti,**
- z okruhu blízkých a rodinně známých osob v obci, např. sousedé, učitelka v mateřské škole, rodina spolužáka dítěte, vzdálení příbuzní,
- členové místní komunity motivovaní pro spolupráci bez předchozího vztahu s dítětem nebo rodinou,
- pěstouni na přechodnou dobu a profesionálové z pomáhajících profesí, kteří již činnost ukončili.

Komentář:

Po téměř deseti letech praxe s pěstounskou péčí na přechodnou dobu se vytvořila skupina těch, kteří ukončili svoji činnost, ale získané zkušenosti a dovednosti z práce s ohroženými dětmi a jejich rodiči aktuálně nevyužívají. Tato skupina má náhled na potřeby těchto rodin a v jejich podpoře vidí smysl a význam, má chuť pokračovat, ale méně zatěžujícím způsobem. V místě svého bydliště může tak působit jako kontaktní rodina

s potřebnými zkušenostmi a kompetencemi. Z praxe se zájemci o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu jsme získali i další náměty k této otázce. Mnozí z nich, po získání reálného náhledu na náročnost a požadavky této formy péče, od svého úmyslu ustoupí. Na druhou stranu jsou uchazeči, kteří jsou motivováni pomoci, mají rodičovské zkušenosti a podmínky jejich rodinného prostředí by jim umožnily stát se kontaktní rodinou.

Pro činnost kontaktní rodiny je nezbytná

- ochota ke spolupráci,
- blízkost bydliště, resp. snadná dosažitelnost,

a dále:

- **schopnost rodiny respektovat i jiný, lépe řečeno odlišný životní styl a hodnotovou orientaci,**
- pozitivní a empatický přístup dospělých k dětem,
- připravenost dospělých i dětí v kontaktní rodině na vstup pro ně doposud cizích osob do jejich soukromí,
- dostatečné sociální kontakty v komunitě,
- dobrá pozice kontaktní rodiny v komunitě, což je spíše výhoda než nezbytnost.

Kontraindikace a rizika pro činnost kontaktní rodiny:

- patologie v kontaktní rodině – závislost některého člena (dospělý i dítě) nebo nadužívání omamných a psychotropních látek - není vlastně možné zajistit bezpečné prostředí,
- chování v rozporu se zákonem - některý z členů rodiny,
- velký počet členů domácnosti, vícegenerační a tomu neodpovídající prostor,
- závažné onemocnění v rodině (aktuální situace).

Příklady kontaktních rodin: :

- rodina s vlastními dětmi školního věku, zejména pokud je jeden z rodičů do intenzivní péče o děti maximálně zapojen,
- rodina s dětmi dospělými, resp. rodičovský pár - v roli prarodičů,
- jednotlivec v případě, že osoba disponuje kvalifikací nebo specifickými dovednostmi a zkušenostmi, které souvisí se zvláštními potřebami dítěte,
- bezdětný pár, např. pro sportovně založené děti školního věku se zdravotně postiženým rodičem.

Rodina, která se rozhodne být kontaktní rodinou, musí splňovat stanovené podmínky, a ty posuzuje k tomu pověřené odborné pracoviště (např. servisní, doprovázející organizace).

Bezpečné prostředí pro dítě musí být vždy zaručeno!

Příklady kontaktních rodin:

- Žena, 50+, žije v RD na vesnici, má dvě dospělé dcery, které studují v jiném městě. Žena je pěstounkou na přechodnou dobu, pečovala během posledních pěti let o čtyři děti. Poslední tříleté předala do péče matky, která se rok léčila ze závislosti na psychotropních látkách.
- Manželé, čtyřicátníci se dvěma dětmi ve věku 10 a 7 let, žijí v rodinném domě, v menší obci, stejně jako rodiče manželky, kteří mají v místě obchod. Muž je zaměstnán jako řidič autobusu, žena je v domácnosti a občas vypomáhá v obchodě svých rodičů.
- Manželé 55+, žijí ve středně velkém městě, oba jsou zaměstnáni, žena je kuchařka ve školní jídelně, jejich dospělý syn žije v zahraničí.
- Rodina se dvěma dospívajícími dcerami (14 a 16), žena je učitelka na ZŠ, muž pracuje jako stavební technik, žijí v rodinném domě ve střediskové obci – v městysi.

Vyhledávání kontaktních rodin

V procesu vyhledávání kontaktních rodin hraje důležitou roli komunita a znalost místních poměrů. Základní podmínkou pro spolupráci obou rodin je blízkost bydliště tak, aby pro dítě i pro rodiče byl vzájemný kontakt snadný, aby dítě mělo možnost docházet do stejné školy a udržovat své sociální kontakty.

Získávání, vytipování kontaktních rodin by mělo probíhat nikoliv jako „nábor“, ale prostřednictvím informovanosti o tomto typu podpory. Nabízí se možnost využití – spolupráce s dalšími službami a organizacemi v místě – mateřská centra, školy, církevní společenství, pediatr atd.

Mít možnost nabídnout rodině spolupráci s kontaktní rodinou by mělo být v zájmu správy obce, resp. místního orgánu sociálně právní ochrany dětí. Orgány SPOD a další organizace v místě by měly cíleně informovat o posílání kontaktních rodin a získávat vhodné zájemce.

Příprava kontaktní rodiny

Přípravu ve smyslu speciálního vzdělávání nebo přípravného kurzu není třeba provádět, kontaktní rodina využívá svých přirozených rodičovských schopností a dovedností v péči o domácnost a výchově dítěte a vlastního osobnostního nastavení.

Připravenost kontaktní rodiny by měla spočívat v získání relevantních informací od odborných pracovníků a pracovníků OSPOD, aby se každá rodina mohla svobodně a přitom kvalifikovaně rozhodnout. Do rozhodování by měli být zapojeni všichni členové rodiny, příp. domácnosti, do jejichž života bude přítomnost dítěte nebo jeho rodičů, nějakým způsobem zasahovat.

Zvlášť užitečné v této fázi může být také setkání s rodinou, která už má jako kontaktní rodina zkušenost.

Komentář:

Pro pilotní ověření v rámci projektu byli jako kontaktní rodiny osloveni pěstouni na přechodnou dobu, kteří jsou aktivní (tj. vedeni v evidenci krajského úřadu) nebo v minulosti tuto činnost vykonávali. V průběhu spolupráce budeme diskutovat o nutnosti a potřebě přípravy KR ve srovnání s přípravou pěstounů na přechodnou dobu. Totéž se bude týkat tématu doprovázení KR v kontextu zkušeností s doprovázením pěstounů na přechodnou dobu. Pracovní hypotéza směřuje k nabídce „odborné přípravy“, nikoliv však povinnosti, v otázce doprovázení pak k určité možnosti reflexe dopadu činnosti KR do života rodiny. Podrobněji – viz kap. Doprovázení KR.

Vyhodnocení podmínek pro výkon činnosti kontaktní rodiny

Pro prověření podmínek v kontaktní rodině bude hlavním cílem zajistit bezpečné prostředí pro dítě a jeho rodiče. Rizikové faktory, případně patologické jevy v rodině nelze akceptovat.

Předpokladem je trestní bezúhonnost, předložení výpisu z rejstříku trestů a posouzení bytových podmínek KR. K oběma úkonům je kompetentní pouze orgán sociálně právní ochrany dětí, který v tomto smyslu provede šetření. Jako další nástroj k ověření vhodnosti rodiny by mohly sloužit i reference osob, které mají odbornou způsobilost nebo pozici, jež zajišťuje váhu takové reference, např. praktický lékař, majitel bytu, ve kterém rodina bydlí, učitel dětí KR, představitel zájmového spolku, jehož je dotyčná osoba členem a v určitých případech i zaměstnavatel. Problém referencí, které se málo v našem prostředí využívají, je nedůvěra v objektivní stanovisko, určitá formálnost evokující praxi v období „reálného socialismu“, zahrnující též institut „uličních výborů“.

Podobné ověření vhodnosti kontaktní rodiny by mohla provést servisní organizace a v každém případě by mohla provést sběr referencí. Pro kontaktní rodinu je pak zásadní pravidelný kontakt a jistota možnosti obrátit se na odborníka, ať už jím je pracovník OSPOD nebo servisní organizace. Doporučujeme minimální kontakt s KR každé 3 měsíce.

Doprovázející - servisní organizace pro kontaktní rodiny

Služba kontaktních rodin je v českém prostředí nástrojem novým, ale důležitým, a proto klademe důraz na zajištění podmínek pro její rozvoj. Jedná se nejen o ověřování možností a forem spolupráce, ale i činnost metodickou, vzdělávací a konzultační.

Institut pověřených osob v rámci SPOD a jejich využití v doprovázení pěstounské péče může být jednou z možností, jak v počáteční fázi zajistit odbornou podporu.

Servisní - doprovázející organizace = pověřená osoba (fyzická nebo právnická) pro konkrétní činnosti v SPOD. V tomto případě podle § 48, odst. 1, a odst. 2, písm. a) zákona 359/99 Sb.

Činnost servisní – doprovázející organizace:

- informační činnost o významu KR, publikační činnost,
- získávání zájemců o KR, jejich příprava,
- spolupráce s OSPOD při vyhledávání KR pro konkrétní rodinu,
- zajištění odborné podpory a spolupráce při seznamování KR s rodinou a dítětem,
- spolupráce při jednání o dohodě KR s rodinou,
- odborná podpora při řešení mimořádných a závažných situací,
- vzdělávací programy k tématu KR.

Podrobněji o činnosti servisní – doprovázející organizace dále.

Komentář:

Během pilotního ověřování činnosti kontaktních rodin bude pozornost zaměřena také na činnost doprovázející – servisní organizace a spektrum podpory, které je třeba kontaktním rodinám i rodinám a dětem poskytnout. Základním aspektem však bude stále respekt k samostatnosti a princip dobrovolnosti spolupráce rodin.

Rozhodnutí ke spolupráci a vyhledání vhodné kontaktní rodiny

Kontaktní rodiny jsou založeny na principu dobrovolnosti, a to jak na straně kontaktní rodiny tak i rodiny, která se rozhodne tuto formu podpory přijmout. Nejedná se tedy o žádné opatření nebo rozhodnutí z vnějšku, ale využití možnosti a nabídky podpory a pomoci. Aby se obě rodiny, včetně dětí, mohly svobodně rozhodnout, musí mít dostatečné informace, musí porozumět obsahu spolupráce a získat ve svém rozhodování jistotu. To vyžaduje spolupráci s profesionálem založenou na respektu k rodičovským kompetencím a zodpovědnosti rodičů a rodiny za řešení své situace.

Komentář:

V českých poměrech vidíme v tomto směru určitá rizika, protože veřejností je správní orgán vnímán výhradně jako kontrolní a sankční, jako někdo, kdo rozhoduje a kontroluje. Rodiny, které spadají do cílové skupiny, mohou mít z předchozí spolupráce podobnou zkušenost. Role státu a jeho vměšování se do soukromých a rodinných záležitostí občanů je hluboce zakořeněná z dob minulých a po generace sdílená a předávaná praxí. To je jeden z důvodů, proč musíme přizpůsobit nástroj kontaktních rodin specifickým podmínkám v ČR a z praxe severských států převzít jen námět a inspiraci.

Fáze 1 – informace, rozhodování

K rozhodnutí o spolupráci s kontaktní rodinou může dojít:

- na základě žádosti rodiny o zajištění takové pomoci,
- na základě doporučení OSPOD, který dojde k názoru, že by taková služba mohla být pro rodinu užitečná.

Dalším krokem je vysvětlení významu a obsahu spolupráce s kontaktní rodinou. Tuto fázi zajistí buď OSPOD nebo servisní organizace, která bude mít v tomto směru potřebné dovednosti a zkušenosti ze spolupráce s kontaktními rodinami.

Úkolem profesionálního pracovníka v této fázi je:

- připravit rodinu na spolupráci s kontaktní rodinou a ověřit, zda má o spolupráci vážný zájem, objasnit rodičům a rodině smysl a obsah spolupráce,
- s rodiči reflektovat jejich aktuální situaci, potřeby a očekávání od spolupráce,
- zapojit rodiče nebo rodinu do vytipování vhodné kontaktní rodiny.

Fáze 2 – výběr, volba kontaktní rodiny

Na základě rozhodnutí o přijetí nabídky nastává fáze výběru vhodné kontaktní rodiny.

Výběr může provádět:

- rodina s dětmi samostatně – v rámci širšího příbuzenstva nebo sociálního okolí, v místní komunitě,
- rodina s dětmi ve spolupráci s OSPOD v rámci místních možností a komunity,
- rodina s dětmi ve spolupráci se servisní organizací, která má přehled o KR v místě nebo blízkém okolí.

Podmínky a kritéria výběru:

- ochota a připravenost ke spolupráci,
- nastavení kontaktní rodiny k podpoře a pomoci,
- blízkost bydliště, příp. vzdálenost, která umožňuje naplnění obsahu spolupráce (např. víkendové pobyty),
- bytové podmínky kontaktní rodiny,
- ověření podmínek bezpečného prostředí pro pobyt dítěte.

Rizika výběru:

- skrytý nebo otevřený nesouhlas některého ze členů KR,
- obavy, nejistota, nesympatie....,
- odlišná očekávání od spolupráce,
- skryté patologie v rodinách.

Fáze 3 – Seznámení rodin

Seznámení obou rodin probíhá podle přání a vzájemné dohody, to platí zejména pro výběr místa i času. Protože spolupráce bude dobrovolná, je důležité respektovat ve volbě volnost podmínek.

Po vytipování, resp. návrhu na vhodnou rodinu je třeba provést seznámení rodin a podpořit vzájemnou komunikaci. Účast odborného pracovníka na prvním kontaktu je nezbytná pro zajištění jistoty a bezpečí profesionální podpory.

Obsahem prvního setkání a zahájení kontaktu je:

- vzájemné představení a osobní kontakt,
- sdělení odborného pracovníka nebo pracovníka OSPOD, proč byla vytipována právě tato rodina,
- sdělení kontaktní rodiny - důvody rozhodnutí, „nabídka“,
- sdělení rodiny o situaci a „očekávání“, resp. potřeby,
- diskuse nad možnostmi spolupráce – frekvence, rozsah atd.

Přítomný odborník na setkání vytváří a zajišťuje bezpečné prostředí a podmínky k otevřené diskusi a reaguje na signály a reakce přítomných v kontextu možnosti další spolupráce. Předem musí být sděleno, že případný nesouhlas se spoluprací bude vždy respektován.

Za důležité považujeme v této fázi zdůraznit respekt k ochraně osobních a citlivých informací o obou rodinách. Je třeba vytvořit podmínky pro to, aby se samy rodiny mohly rozhodnout, jaké informace a ve které fázi je budou sdílet a jak bude zajištěna jejich ochrana.

To ostatně platí pro celé období spolupráce, důležitost tohoto tématu vysvětlí odborný pracovník dospělým i dětem, s důrazem na ochranu zájmů dětí, za kterou zodpovídají dospělí – rodiče i pečovatelé.

V. Dohoda o spolupráci s kontaktní rodinou

Dohodu o spolupráci uzavírají **obě rodiny mezi sebou**.

Obsahem dohody je:

- výslovný souhlas se spoluprací,
- konkrétní vymezení činností, frekvence, místa, času, kdy se budou uskutečňovat setkání nebo pobyty dítěte a rodiče v kontaktní rodině,
- podmínky pro spolupráci,
- řešení mimořádných a neočekávaných situací,
- změny ve spolupráci,
- ochrana osobních a citlivých údajů,
- způsob ukončení spolupráce,
- časové vymezení s možností prodloužení.

Role OSPOD i servisní organizace při uzavírání dohody je pouze podpůrná a respektuje plně autonomii a rozhodování všech účastníků. Záměrně uvádíme jen hlavní body, které by měla dohoda obsahovat, ale mohou tam být i další údaje, jež považují obě rodiny pro svoji spolupráci za důležité.

Děti participují vždy na obsahu dohody podle svého věku a rozumové vyspělosti, učí se také vytvářet pravidla spolupráce a dodržovat je.

Předepsanou, požadovanou formu v podobě formuláře nepovažujeme za vhodnou. Dohoda by měla být společným dílem obou rodin, výrazem jejich vůle ke spolupráci a převzetí odpovědnosti za její naplňování.

VI. Spolupráce rodin, kontakty, podpora, pomoc

Tak jak je uvedeno výše, paleta a rozsah činností, na nichž se rodiny dohodnou, bude různá podle potřeb rodiny a zejména aktuální situace. Z toho také vyplývá, že může docházet ke změnám a je vždy na rodinách, na jakých změnách se dohodnou.

Příklady činnosti a péče o děti v kontaktní rodině:

- **udržení režimu, návyků dítěte a vztahu** po přechodu dítěte z PPPD do péče rodiče – komunikace telefonická, osobní setkávání, pobyt dítěte u kontaktní rodiny 1 x za týden část dne nebo 1 x za 14 dnů celý den nebo víkend,
- **zajištění péče o dítě v mimořádné situaci** – hospitalizace rodiče – rozsah dle situace, vhodné dohodnout maximální délku,
- **rozšíření sociálních kontaktů rodiče a dítěte** – společně strávená část dne – rodič i dítě s některými členy kontaktní rodiny i mimo domácnost KR – např. hřiště, komunitní centrum, atd. – pravidelnost, 1x týdně 2 hodiny,
- **účast dítěte na sportovních aktivitách KR** (u rodiče se zdravotním omezením) – např. pobyt na horách – lyžování – 1 x ročně týden, příp. 1 x měsíčně víkendový den,
- **účast dítěte na kulturních a společenských akcích společně s KR** – např. návštěva divadla, koncertu, plesu,
- **podpora výchovných kompetencí rodičů v péči o dítě** – např. mladá matka bez širšího rodinného zázemí, které KR poskytne po určitou dobu podporu při zvládnutí péče o dítě po narození, příp. i odlehčení - např. vycházka s dítětem.

Příklady – možnosti pro spolupráci s kontaktní rodinou:

- Dítě (3 roky), po dobu pobytu matky na léčení v PPPD, po roce návrat do péče matky.
Matka (32) absolvovala léčbu závislosti, zaměstnána na částečný úvazek, nemá příbuzné.

Možnosti spolupráce:

ve fázi přechodu dítěte do péče jeho matky intenzivní kontakt – 2x – 3x týdně,

význam pro dítě – udržení vztahu v nové situaci,

příležitost pro sdílení s matkou a podpora v její domácnosti, pomoc v péči o dítě, příp. aktivity mimo domácnost, procházka, hřiště atd.,

Frekvence:

1x týdně celý den je dítě v domácnosti KR

Po stabilizaci situace dítěte a po dohodě matky a KR – nastává změna:

1x týdně je dítě v KR společně s matkou, 1 den o víkendu pečuje KR o dítě ve svém prostředí.

V případě hospitalizace matky nebo náhlého zhoršení zdravotního stavu je možný pobyt dítěte v KR dle aktuální situace.

- Dospívající děti (12 a 14) v péči matky, která žije se svým partnerem, v rodině obvyklé hádky mezi partnery i dětmi, muž častěji pod vlivem alkoholu.

Možnosti spolupráce, činnosti:

Pravidelné osobní kontakty dětí s KR 1 x za 14 dní společná aktivita s KR – rozšíření sociální a vztahové sítě dětí, nabídka volnočasových aktivit, v mezidobí telefonické kontakty porada, sdílení atd.

V případě, že je situace v rodině napjatá – hádka, muž opilý – dohodnuto, že děti po dohodě 1-2 dny u KR, se souhlasem matky, děti jdou do „své“ školy, chodí do kroužků atd.

- Dítě (13) žije s otcem v bytě, matka odešla od rodiny před dvěma lety společně s mladším synem (8), kontakty jsou minimální. Dcera navštěvuje v místě kroužek street dance, kde má dvě kamarádky / viz KR/, občas k nim chodí na návštěvu, už u nich se souhlasem rodičů i přespala.

Spolupráce je zaměřena na rozšíření sociálních vztahů dítěte, zapojení do vrstevnických aktivit, možnost rozšíření volnočasových aktivit, možnost pobytu v KR v mimořádných situacích.

Frekvence: 1 víkend v měsíci pobyt u KR – společné výlety, sport atd., o prázdninách 1 týden - společný pobyt mimo místo bydliště. V případě, že je otec nemocen nebo nemůže zajistit péči o dcery, je možné se dohodnout na krátkodobém pobytu dítěte v KR.

Další možné činnosti se odvíjí od konkrétní situace rodičů a dítěte a možností KR. Rozsah spolupráce by měl být pro KR přiměřený a neměl by působit negativně na život a soukromí členů kontaktní rodiny. Proto by měla být kontaktní rodina podpořena v samostatném rozhodování o své kapacitě a možnostech a měla by vědět, že je naprosto legitimní stanovit si hranice. V těchto otázkách by měla hrát svoji roli spolupráce se servisní organizací, příp. jiným odborníkem.

Řešení mimořádných a neočekávaných situací:

V průběhu spolupráce obou rodin může docházet k situacím, které neočekávaly, které mohou pro některé členy rodin být překvapující a někdy i obtížně přijatelné. Otevřenost k vyjádření svých pocitů a nejistot by měla být podpořena už v procesu uzavírání dohody a měl by být stanoven postup a vzájemná komunikace v nejistých situacích.

Doprovázení a podpora kontaktní rodiny

Role pověřené organizace - doprovázející - servisní organizace kontaktních rodin

Vodítkem pro stanovení obsahu doprovázení a vymezení role doprovázející organizace jsou nám některé prvky z praxe s doprovázením pěstounů a pěstounů na přechodnou dobu. Vidíme v zásadě dvě varianty doprovázení:

1. Činnost vykonává odborník nebo odborné pracoviště (organizace), které má pověření k výkonu SPOD, sídlí v místě nebo blízkém okolí a které si vytipuje nebo zvolí místní OSPOD nebo místní administrativa. Je to forma objednávky, jakou konkrétní podporu bude tento subjekt rodinám poskytovat.
2. doprovázení si mohou vybrat podle nabídky v místě nebo blízkém okolí obě rodiny v rámci dohody a samy si v dohodě stanoví formy spolupráce.

V žádném případě nejde ze strany pověřené organizace o provádění kontroly, zasahování do spolupráce mezi rodinami a přebírání odpovědnosti, ale o vytvoření pocitu bezpečí, kdy obě strany vědí, že se mají na koho obrátit.

Činnost doprovázející - servisní organizace:

- informační činnost o významu KR, publikační činnost,
- získávání zájemců o KR, jejich příprava,
- spolupráce s OSPOD při vyhledávání KR pro konkrétní rodinu,
- zajištění odborné podpory a spolupráce při seznamování KR s rodinou a dítětem,
- spolupráce při jednání o dohodě KR s rodinou,
- odborná podpora při řešení mimořádných a závažných situací,
- vzdělávací programy k tématu KR.

Komentář:

V navazujícím pilotním projektu budou jednotlivé činnosti a postupy servisní organizace navrženy a ověřeny.

Sdílení zkušeností

Spolupráce mezi oběma rodinami může přinášet pro rodiče i děti řadu situací, které neočekávali a které mohou být zdrojem nedorozumění a narušení spolupráce. Je důležité všem zúčastněným nabídnout možnost sdílení takových situací, sdílení svých názorů a námětů na spolupráci. Může to být role servisní organizace nebo jiného odborníka, kterého si rodiny samy zvolí pro individuální práci.

Mimo to je možné, aby při servisní organizaci pracovaly podpůrné skupiny pro sdílení zkušeností, a ty zároveň získávaly nové zájemce o spolupráci. Účast v takové skupině musí být pro rodiny dobrovolná a bezpečná. Za bezpečnost prostředí ve smyslu ochrany osobních a citlivých údajů pak zodpovídá vedoucí – facilitátor diskusí a podpůrné skupiny.

Odměňování kontaktních rodin

Dobrovolnost činnosti kontaktních rodin nevylučuje možnost finanční odměny za službu z prostředků státu nebo obce. Touto službou občané ze své iniciativy pomáhají státu a místní komunitě zajistit ochranu a pomoc ohroženým dětem a jejich rodičům. (Viz Úmluva o právech dítěte, Zákon o SPOD). Ve svém důsledku tak přispívají k prevenci selhání rodiny, umístění dítěte do ústavního zařízení a vytváří podmínky pro úspěšné zvládnutí sociálních rolí, zejména rodičovské.

Odměňování činnosti rodiny není sociální dávkou, jako např. odměna za výkon pěstounské péče. Obec, komunita by měla vyčlenit prostředky v rámci svého rozpočtu a stanovit pravidla pro odměňování. Výše odměny může být různá, a to nejen s ohledem na frekvenci kontaktů a obsah spolupráce, ale také z hlediska významu a potřeby této služby v daném regionu.

Jako další varianta se nabízí možnost financování činnosti KR z prostředků získaných pověřenou osobou, která zajišťuje servis pro kontaktní rodiny. Jednou z možností může být stávající dotační řízení programu Rodina, který vypisuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

Ukončení spolupráce rodiny s kontaktní rodinou

Dobrovolnost a odpovědnost jsou základní principy, na nichž je spolupráce rodin založena. Proto musí být respektovány i ve fázi ukončení spolupráce. Pokud jedna z rodin chce od uzavřené dohody odstoupit, je třeba tento požadavek respektovat a spolupráci ukončit. Důvody pro ukončení spolupráce nemusí být sděleny. Pokud některá z rodin má zájem o společnou reflexi spolupráce, zvolí si sama vhodnou osobu. Reflexe slouží pouze pro členy rodin.

Pokud pominuly okolnosti, které k navázání spolupráce vedly, je možné, že se obě rodiny na ukončení spolupráce samy dohodnou.

Takovými situacemi mohou být např.:

- ukončení dlouhodobé léčby jednoho z rodičů,
- přestěhování rodiny nebo kontaktní rodiny do vzdáleného místa,
- zhoršení zdravotního stavu nebo úmrtí v rodině,
- změny v rodině – nový partner, obnovení kontaktů se širší rodinou,
- jiná opatření v rodině, která navrhuje OSPOD (např. ústavní výchova).

O ukončení spolupráce bude informován OSPOD, zejména pokud byla zahájena spolupráce na základě jeho návrhu a rodina je vedena v jeho evidenci.

Zpětná vazba a reflexe průběhu spolupráce

Pro kontaktní rodinu i pro dítě a rodiče je reflexe průběhu celého období spolupráce důležitá. Zejména po uzavření určité aktivity, jež se stala součástí jejich životů a zůstane jí i nadále. Je tedy třeba, aby si všichni mohli uvědomit důležité momenty v tomto období, jejich význam pro ně samotné i pro jejich vzájemné vztahy.

Součástí práce doprovázející - servisní organizace je také profesionální pomoc kontaktní rodině při zpracování obtížných situací a přijetí ukončení spolupráce.

Ocenění práce kontaktní rodiny a pomoc druhým ze strany doprovázející organizace je nezbytné a význam by měla i zpětná vazba od komunity.

Příloha:

Kontaktní rodiny ve Švédsku

(ze zprávy Jitky Pallas – externí konzultantky projektu – Stockholm, 12/2020)

„Kontaktní rodina je formou sociální intervence a podpory dětem v rodinách se sociálními problémy. Dítě získává „vnější rodinu“, se kterou tráví určitý čas, obvykle jeden nebo dva víkendy v měsíci, jednu nebo dvě víkendové noci a nějaký prázdninový týden v průběhu roku. Koncept takové „vnější rodiny“ v každodenním životě pomáhá dítěti zvyšovat svou kapacitu resilienci vůči obtížím a stává se tak schopnějším – připravenějším na každodenní život ve své rodině. Členové kontaktní rodiny mohou nabídnout model pro zvládnutí různých situací v rodině i v dalších vztazích. Někdy dítě najde v kontaktní rodině dospělého, který rozumí potřebám dítěte, naslouchá jeho myšlenkám a starostem, a tím se i snadněji podílí na rozvoji dětských poznávacích dovedností.

Tato forma sociální podpory je řízena a placena Odborem sociální pomoci (SocialWelfareService) v místě, kde žije dítě a jeho rodina.

Kontaktní rodiny fungují ve Švédsku již od počátku 80. let a jejich dnešní využití je různé. Běžný pobyt dítěte v kontaktní rodině je víkend jednou za měsíc či za 14 dnů, ale dohoda může obsahovat dny s docházkou do školy či týden o dovolené.

Rodič má v mnoha případech možnost pobýt v rodině spolu s dítětem. Pobyt je dohodnut podle věku dítěte i podle jeho potřeb. Někdy poslouží známé rodinné prostředí dítěti jako možnost dočasného umístění mimo původní rodinu, třeba na několik týdnů.

KR jsou rozšířeny v různé podobě po celé Skandinávii a někdy fungují např. v době, kdy se dítě vrací z pěstounské péče do své původní rodiny a **potřebuje pomalý přechod nebo i dlouhodobou podporu. Může jít i o podporu důležitého trvalejšího vztahu dítěte s dospělým/mi v pěstounské rodině.**

Kontaktní rodina může být jistá forma úlevy pro přetíženého rodiče, jako třeba u dětí s fyzickým handicapem či s poruchou chování. Úřad sám nabídne pomoc rodině, v níž sleduje nižší schopnost rodiče, se o dítě postarat. Jedná se často o tzv. méně komplikované sociální situace, kde vývoj dítěte není přímo nebo akutně ohrožen. Dítěti se eventuálně dostane lepší stimulace, ale v první řadě vznikne nová forma kontaktní sítě v bezpečném a každodenně fungujícím prostředí.

Možnost spolupráce s kontaktní rodinou se ve Švédsku využívá velmi rozsáhle a různými způsoby i v různých částech země a možnost použití je zakotvena v zákoně o sociálních službách, což patrně odpovídá obč. zákoníku. Hlavní smysl kontaktních rodin jako opatření sociální správy je najít způsob pomoci rodinám s méně komplikovanou sociální nebo životní problematikou, jako doplněk domácího prostředí.

O pomoc si mohou občané požádat také sami a sociální úřad jejich potřebu vyhodnotí.

Kontaktní rodina má být doplnkem rodiny původní a u malých dětí je běžné, že pobyt je alespoň částečně nabídnut dítěti i s rodičem.

Kontaktní rodiny jsou využívány rodiči s dětmi všeho věku a lze je spíš přirovnat ke vzdáleným příbuzným.

Zájemci o činnost kontaktní rodiny jsou ve Švédsku vyhledáváni a občané se hlásí také sami. Pak jsou částečně posouzeni, a svoji činnost vykonávají pod určitým „dohledem“ sociálního úřadu, jehož povinností je průběžný kontakt každý třetí měsíc.

Jitka Pallas, Stockholm, prosinec 2020